

Kirja-arvio

Janne Matikainen

Verkkovihan äärellä

Keipi, Teo; Näsi, Matti; Oksanen, Atte & Räsänen, Pekka (2017). *Online Hate and Harmful Content. Cross-National Perspectives*. London: Routledge. 143 s.

Verkkovihan määrä on viime vuosina hämmentänyt ja puhuttanut paljon eri yhteyksissä. Käsillä oleva kirja tuo tarpeellista tutkimustietoa ja teoreettisia näkökulmia verkkovihaan. Hienoa, että tunnetun kansainvälisen kustantajan sarjaan tätä tietoa tuovat suomalaiset tutkijat.

Kirjan kohteena ovat verkkoviha ja haitalliset sisällöt, jotka ovat lopulta hieman hankalasti määriteltävissä. Tämän vuoksi onkin yllättävää, että käsitteet määritellään vasta luvussa neljä, jossa käsitteet käydään läpi kattavasti. On hyvä erotella varsinaiset viharyhmät (kuten koulusurmaajien ihailijat) arkipäiväisestä vuorovaikutuksessa ilmenevästä vihasta. Tämä verkkovuorovaikutukseen liittyvä vihaisuus on jo pitkään tunnettu verkkovuorovaikutuksen tutkimuksessa. Vihan lisäksi kohteena kirjassa on haitalliset sisällöt, jotka voivat liittyä esimerkiksi väkivaltaan, rasismiin tai itsemurhiin. Haitalliset sisällöt eivät välttämättä liity verkkovihaan, mutta voivat aiheuttaa sisällön käyttäjille psykologista haittaa.

Teoreettisesti kirjassa on kaksi lähtökohtaa. Ensimmäinen on sosiaalipsykologiassa merkittävän aseman saavuttanut sosiaalisen identiteetin teoria ja siitä verkkomaailmaan tehty johdannainen ns. SIDE-teoria (Social Identity Model of Deindividuation). Sosiaalisen identiteetin teorian lähtökohtana on jako persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin. Identiteetin sosiaalinen osa rakentuu sosiaalisten tekijöiden, erityisesti ryhmäjäsenyyksien kautta. Henkilön myönteinen käsitys ryhmästä lisää ryhmään samastumista, jolloin ryhmästä tulee osa henkilön sosiaalista identiteettiä.

SIDE-teoria tuo mukaan verkon ominaispiirteet korostamalla verkon anonyymia luonnetta. Tällöin henkilö voi tuoda sosiaalisessa identiteetissään esille vain joitain piirteitä, jolloin äärimmäisetkin ryhmäjäsenyydet ovat mahdollisia. Verkko myös tarjoaa tähän monia mahdollisuuksia. Tekijät korostavat erityisesti depersonalisaation ilmiötä, jossa persoonallinen minuus korvautuu ryhmäjäsenyyteen perustuvalla minuudella. Depersonalisaation johdosta ryhmien kyseenalaisiin ja haitallisiin normeihin sitoudutaan, koska henkilön identiteetti rakentuu ryhmän varaan.

Sosiaalisen identiteetin teoria auttaa ymmärtämään, miksi ihminen tuntee vetoa viharyhmiä kohtaan. Verkossa sosiaalista identiteettiä voidaan rakentaa vahvasti tiettyjen ominaisuuksien tai piirteiden pohjalle. Verkossa yhteen asiaan keskittyvät ryhmät ja yhteisöt ovat yleisempiä kuin kasvokkain, jolloin myös identiteetti rakentuu tämän yhden asian ympärille.

Toinen teoreettinen lähtökohta liittyy riskiin ajautua rikolliseen tai haitalliseen käyttäytymiseen. Tässä yhteydessä esitellään kaksi teoriaa: Lifestyle Exposure Theory (LET) ja Routine Activity Theory (RAT). Teoriat pyrkivät selittämään riskikäyttäytymiseen liittyviä tekijöitä. Esille nousee kolme tekijää: motivoitunut rikollinen, sopiva kohde ja puuttuva holhoaja. Riskikäyttäytymisen mahdollisuudessa on keskeistä sosiaalisen ympäristön rooli. Kun tämä näkökulma kytketään sosiaalisen identiteetin teoriaan ja verkkoympäristöön, havaitaan, että riskikäyttäytymiseltä suojelevia tekijöitä voi verkossa olla paljon vähemmän kuin kasvokkaisessa elämässä.

Kirjan seuraavissa luvuissa esitellään empiiristä kyselyaineistoa, joka on kerätty vuosina 2013 ja 2014 Suomesta, Yhdysvalloista, Saksasta ja Ison-Britanniasta (n=3565). Aineisto on kattava, joskin tietysti tutkittavat maat ovat Suomea lukuun ottamatta suuria. Aineisto tuo kulttuurien välistä vertailtavuutta. Kriittisen huomion voi tosin esittää valituista maista, sillä kaikki edustavat länsimaista kulttuuria. Toki maiden kesken on suuriakin eroja, mutta esimerkiksi Geert Hofsteden (2010) klassisella kulttuurien välillä luokituksella ne jakavat individualistisen arvopohjan.

Kyselyaineisto kertoo monia kiinnostavia asioita. Verkkovihalle altistuvat odotetusti eniten nuoret miehet suurissa kaupungeissa. Yllättävää sen sijaan on, että vanhempien kanssa asuvat altistuvat enemmän kuin muut. Kyselyssä oli myös hyvinvointimittari, ja tulokset osoittavat, että hyvinvointi on suurempaa niiden keskuudessa, jotka eivät olleet kohdanneet verkkovihaa, -häirintää tai -rikoksia. Tulos on melko odotettu. Toisaalta, kuten tekijät pohtivat, vaikutusten suuntaa ei pysty tyhjentävästi päättelemään: verkkoviha voi vähentää hyvinvointia tai pahoinvointi voi lisätä haitallisten sisältöjen kulutusta ja vihasuutta verkossa. Tärkeä ja kiinnostava havainto on, että verkkoviha ei välttämättä eroa muusta vihasta mitenkään. Verkko ei siis synnytä vihaa, mutta mahdollistaa sen ilmaisemisen uusilla tavoilla.

Maiden väliset erot ovat pieniä tai vähäisistä eroista on vaikea tehdä johtopäätöksiä. Yksi kiinnostava poikkeus kuitenkin on: Saksalaiset vastaajat ovat kohdanneet verkkovihaa ja haitallista sisältöä vähemmän kuin vastaajat muissa maissa. Syitä tähän kirjan kirjoittajatkin arvuuttelevat, yksi mahdollinen selitys voi olla kieli, sillä monet haitalliset sisällöt ovat englanninkielisiä. Suomalaiset pienen kielialueen edustajina joutuvat joka tapauksessa hyödyntämään vieraskielisiä sisältöjä, mutta saksalaiset voivat enemmän hyödyntää omalla kielellä olevia sisältöjään.

Kirjassa esitellään myös rankkojen sisältöjen (itsemurhat, kuolema) kohtaamista. On hätkähdyttävää, että Suomessa 10 prosenttia vastaajista on kohdannut itsemurhalle myönteistä materiaalia. Prosenttiosuus on muuten Yhdysvalloissa ja Ison-Britanniassa täysin sama, mutta Saksassa vain 4 prosenttia. Rankkojen sisältöjen kohtaaminen korreloi selkeästi pahoinvoinnin kanssa. Tekijät hahmottelevat negatiivisen verkkokäyttäytymisen alenevaa spiraalia, sillä ongelmat näyttävät kasautuvan: ongelmat johtavat haitallisiin sisältöihin ja verkkovihaan, mikä edelleen heikentää hyvinvointia.

Vaikka kyselyaineisto kertoo paljon tärkeää ja kiinnostavaa, on sillä myös rajansa. Monessa kohtaa heräsi ajatus, että laadullisella otteella saisi kiinnostavaa ja välttämää-

töntä lisäinformaatiota verkkovihan olemuksesta. Kuten tekijätkin toteavat, verkkovihan tai haitallisten sisältöjen kohtaaminen ei kovin hyvin selitä ihmisten käyttäytymistä, vaan kyse on laajemmasta sosiaalipsykologisesta kokonaisuudesta. Vaikea psykologinen tilanne johtaa ihmisen etsimään haitallisia sisältöjä eli syytä verkkovihaan on haettava myös verkon ulkopuolelta. Lisäksi pohdin, onko neljän maan välinen vertailu hedelmällisin tapa lähestyä ilmiötä. Koska maiden väliset erot olivat pääosin melko pieniä, olisi kiinnostavaa tarkastella vieläkin enemmän verkkovihan rakentumista, sen suhdetta psykologisiin ja sosiaalisiin tekijöihin.

Teoksen keskeinen tulos ja johtopäätös on Identity Bubble Reinforcement (IBR)-malli, jossa yhdistyvät verkon ja sosiaalisen median luonne toimintaympäristönä, yksilöllinen ilmaisu, identiteetin etsintä sekä sosiaalinen hyväksyntä. Sosiaalisen median palvelut, mutta myös Google-haku, tunnetusti muodostavat käyttäjän ympärille sosiaalisen ja tiedollisen kuplan. Toisaalta taas yksilöllinen ilmaisu ("henkilöbrändäys") on yksi sosiaalisen median tunnuspiirre. Kun tähän vielä lisätään identiteetin etsintä ja sosiaalisen hyväksynnän haku, syntyy moniulotteinen asetelma: Verkon käyttäjä on teknologisen ja sosiaalisen risteyksessä, jossa mahdollistuu verkkoviha ja haitallisten sisältöjen jakelu ja kulutus.

Verkkoviha on laaja ilmiö, jota voidaan lähestyä useiden eri tieteenalojen näkökulmasta. Tässä teoksessa vahvuutena on monitieteisyys, mikä laajentaa näkökulmaa selvästi. Kirjan näkökulmat edustavat sosiaalipsykologiaa, sosiologiaa, kriminologiaa ja internetin tutkimusta. Nähtävissä on myös hienoisia tieteenalojen (ja kirjoittajien) välisiä eroja, sillä teksti vaihtelee tyyliltään luvuittain. Eri tieteenalojen käsitteistöä olisi vieläkin voinut nivoa paremmin yhteen, mutta tehtävä ei tietenkään ole helppo. Nämä yhdistämisen haasteet ovat huomattavasti pienempi ongelma kuin yhteen tieteenalaan keskittyminen olisi, joten monitieteisyys tuo teokseen arvokkaan lisän.

Kirjan rakenne on periaatteessa selkeä, mutta siitä ei kuitenkaan muodostu kovin koherenttia kokonaisuutta. Jokainen luku on hieman erillinen kokonaisuutensa, mitä korostaa myös se, että jokaisen luvun lopussa on erikseen lähdeluettelo. Viimeiset luvut kyllä kokoavat kokonaisuutta hyvin. Pienehköstä sivumäärästä huolimatta kirja on varsin laaja ja monipuolinen. Teksti on paikoin melko tiivistä, joten mikään kompakti lukupaketti kirja ei ole. Paikoin mietin, että taulukkojen esittäminen tekee kirjasta hieman tutkimusraportin kaltaisen. Vähempi taulukoiden käyttö tekisi kirjasta ehkä paremmin aikaa kestävän.

Moni verkon käyttäjä on viime vuosina ihmetellyt vihan määrää. Teoksen antia voi testata pohtimalla näkemäänsä vihapuhetta: Pystynkö teoksen avulla ymmärtämään paremmin, mistä vihapuhe kumpuaa ja selviääkö verkkovihan mysteeri? Aggressiivisuuden perimmäistä syytä on tietysti vaikea löytää, mutta nyt kyse onkin verkkovihasta: miksi aggressiivisuus saa tällaisia muotoja verkossa? Teoksesta käy hyvin ilmi, että verkko ja some mahdollistavat aggressiivisen ilmaisun ja varsinkin sisällön jakamisen laajalle joukolle. Vihapuheessa välittyy usein sosiaalinen identiteetti, puheen esittäjä asemoituu osaksi jotain ryhmää. Esimerkiksi maahanmuuttovastaisella puheella samastutaan maahanmuuton vastustajiin. Rasistisessa vihapuheessa näkyy myös depersonalisaatio. Vihapuheen esittäjä mukautuu (oletetun) rasistisen ryhmän normeihin jättäen oman yksilöllisyytensä taustalle, vaikka itse verkkokeskustelussa esitetyt kommentit edustavat näennäisen voimakasta yksilöllisyyttä. Analyysia voisi edelleen jatkaa, mutta on selvää, että teos tarjoaa monia käsitteellisiä työkaluja verkkovihan ja haitallisten sisältöjen kulutuksen erittelyyn.

Teoksen aihe on siis yhteiskunnallisesti mitä ajankohtaisin. Olisikin suotavaa, että kirjan tutkimustieto ja näkökulmat kanavoituisivat myös yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja keskusteluun. Tämä ei tietysti ole usein pelkästään tutkijoista kiinni.

Kirjallisuus

Hofstede, Geert; Hofstede, Gert Jan & Minkov, Michael (2010). *Cultures and Organizations - Software of the Mind. Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. New York: McGraw-Hill.